

تهیه و تنظیم از

مهدی رضا خادم‌لو

دیرستان
فرهنگ منطقه ۲
تهران

درس ۴

اوضاع اجتماعی، اقتصادی
و فرهنگی عصر قاجار

انواع شیوه های زندگی عصر قاجار

روستائی

ایلات و عشایری

شهرنشینی

الف- روستایان

به استثنای اربابان و زمین داران، جمعیت روستایی اغلب افرادی بودند که زمین نداشتند و در **اراضی مالکان** کار می کردند.

برخی از گزارش ها نشان از آن دارد که **روستایان کم و بیش تحت ستم اربابان و مأموران مالیاتی** بوده اند.

در رأس ایلات **سران ایل** قرار داشتند و **تمام مناسبات** و روابط حکومت و ایل زیر نظر آنها انجام می گرفت.

افراد ایل به سبب کارهایی که برای رهبران خود انجام می دادند، نسبت به روستاییان وضعیت بهتری داشتند. آنان همواره به عنوان **نیروهای مسلح** در **مواقع جنگ** یکی از منابع تأمین **نیروی نظامی** حکومت قاجار به شمار می رفتند.

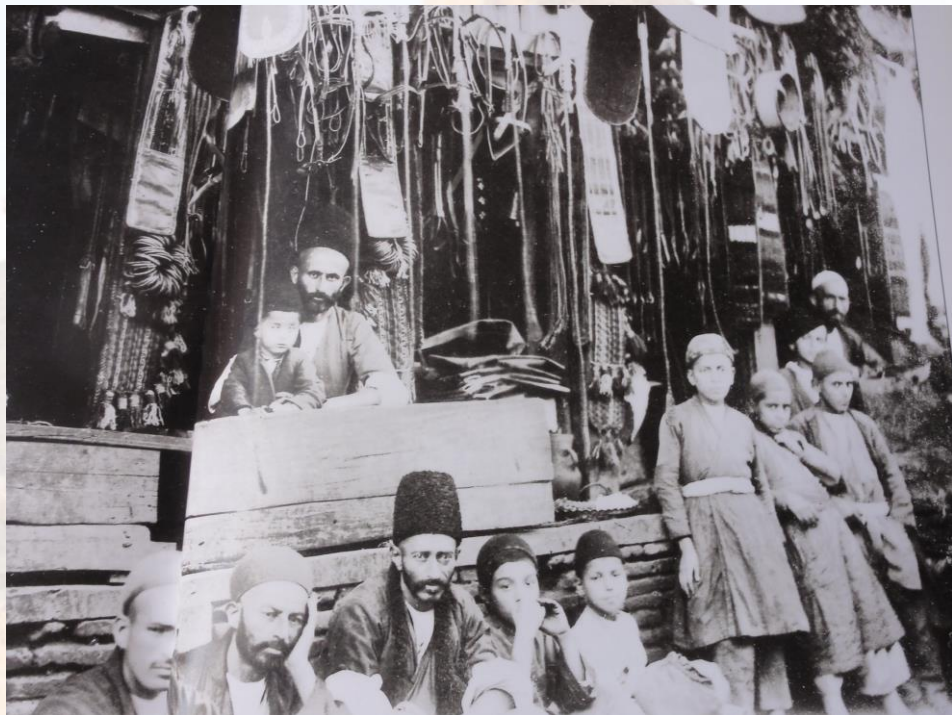
سران ایلات اغلب در مناطق تحت نفوذ خود به طور **مستقل** حکومت می کردند.

ج- شهر نشینان

در شهرها گروه های اجتماعی
مختلفی از قبیل مقام ها و
کارگزاران حکومتی، علما و
دانشمندان، بازرگانان، اصناف
و پیشه وران و کارگران می
زیستند.

شماری از شهرنشینان

شماری از شهرنشینان را افراد **بیکار** و **تهیدست** تشکیل می دادند.

نقش روحانیون در دوره قاجار

یکی از گروه های اجتماعی عصر قاجار که در **شهرها و روستاها** زندگی می کردند، روحانیون بودند.

آنان از دیرباز به دلیل بافت و **ساختار مذهبی** جامعه سنتی ایران در میان اقشار مختلف مردم **نفوذ فراوانی** داشتند و متکفل امور دینی بودند.

روحانیون به سبب نظارت بر **موقوفات** و **دریافت وجوهات** شرعی از نظر **مالی مستقل** از حکومت بودند. معمولاً این قشر به دلیل عدم وابستگی به

حکومت، در مقاطعی از تاریخ معاصر ایران در برابر **قدرت های خارجی** ایستادگی کردند و اقدامات شاهان و درباریان قاجار را به چالش کشیدند.

نقش بازار در دوره قاجار

سه شیوه تولید در دوره قاجار

۱- شیوه تولید سهم بری دهقانی:

۲- شیوه تولید خرده کالایی دولتی و خصوصی:

این شیوه مخصوص اقتصاد شهری بود. این گروه از کارگران و اصناف و تولیدکنندگان شهری در کارگاه ها و مراکز تولید شهری به کار اشتغال داشتند.

۳- شیوه تولید شبانکارگی (شبانی):

مختص ایلات و کوچ نشینان بود؛ نظیر تولید گوشت، پوست، پشم، گلیم ، فرشایلاتی و لبنیات.

کشاورزی در دوره قاجار

در این شیوه ساکنان روستاها و کشاورزان از تولید، سهم معینی را دریافت می کردند. **روستاییان** بی زمین اغلب روی اراضی مالکان کار می کردند. آنان در ازای بهره برداری از ملک ارباب، گاه تا **یک سوم محصول** را به عنوان بهره مالکانه به او تحویل می دادند.

بخشی را نیز به عنوان **مالیات** به دولت می پرداختند و **بخشی** هم سهم خودشان می شد.

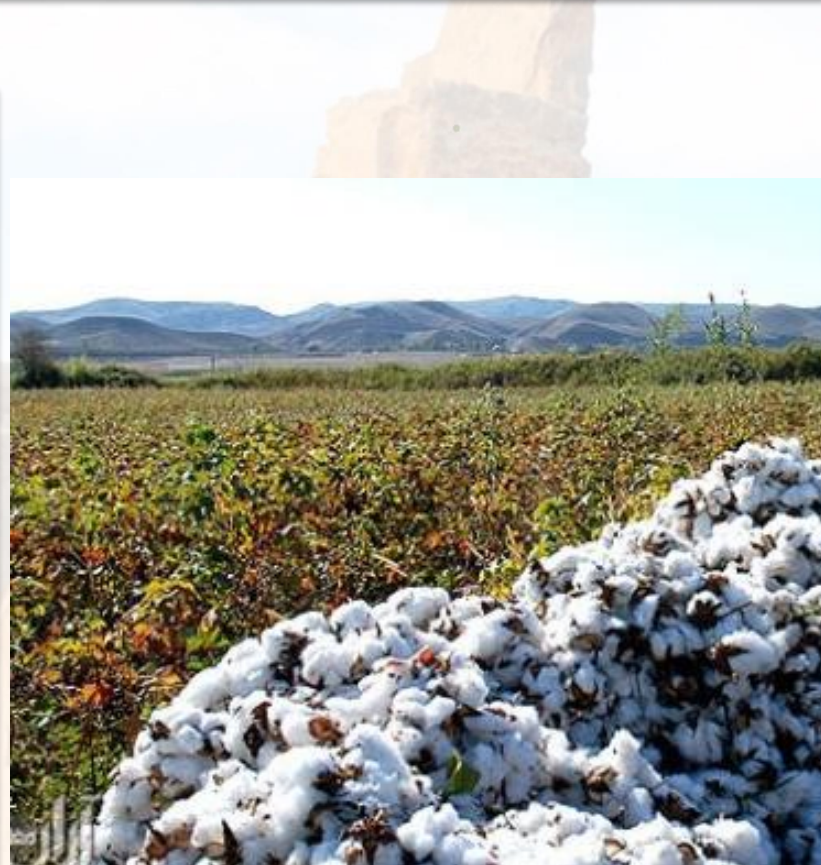
نابودی صنایع دستی ایران در دوره قاجار

با پایان یافتن جنگ در اروپا و سرافراز شدن سیل کالاهای اروپایی، صنایع دستی ایران به تدریج رو به انحطاط رفت. بسیاری از اروپاییان که در این زمان از ایران دیدن کرده اند، از نابودی وضع مراکز قدیمی و پررونق صنایع دستی ایران مثل کاشان، اصفهان، شیراز، کرمان و یزد خبر داده اند. کالاهای اروپایی، به ویژه محصولات صنعتی انگلستان، صدمه شدیدی به صنایع ایران وارد آورد.

دلایل افزایش صادرات پنبه ایران به خارج

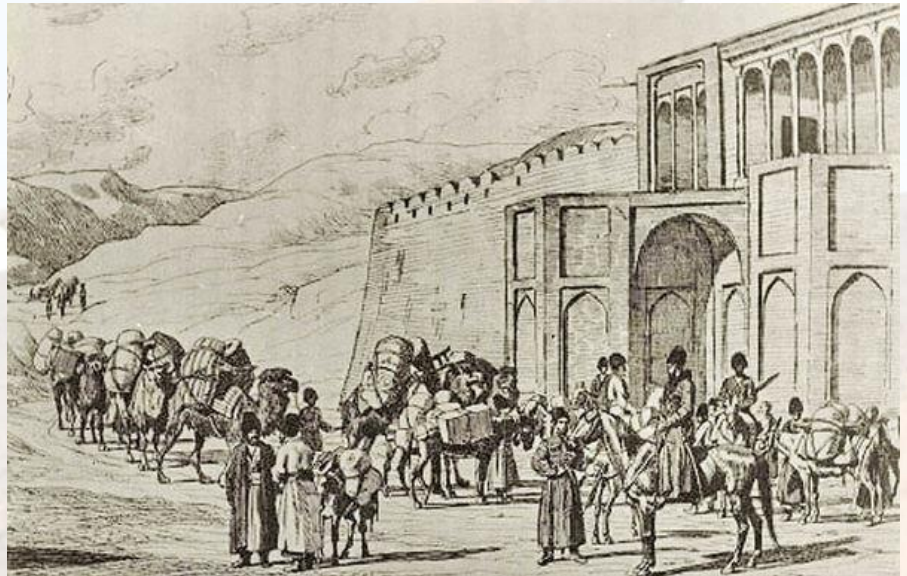
جنگ های استقلال آمریکا موجب افزایش تولید و **صادرات پنبه** از ایران به روسیه شد. **بازرگانان روسی و ارمنی** با حمایت های مالی، نصب دستگاه های پنبه پاک کنی، توزیع بذر و بالا بردن استانداردهای تولید به روند افزایش صادرات پنبه کمک کردند. در آستانه جنگ جهانی اول، زمین های وسیعی از ایران زیر **کشت پنبه** بوده و میزان تولید بیش از **۳۰ هزار تن** برآورد شده است.

ورود محصولات جدید کشاورزی به ایران

در دوره سلطنت ناصرالدین شاه با **ورود محصولات جدید** کشاورزی از اروپا به ایران، تحولی عظیم در شیوه تغذیه ایرانیان ایجاد شد؛ به گونه ای که محصولات غذایی جدیدی مثل **گوجه فرنگی، نخودفرنگی و سیب زمینی** در غذای خانوارهای ایرانی جا خوش کرد و سیب زمینی به یکی از محصولات مهم کشاورزی تبدیل شد و در زمان **مظفرالدین شاه** برای مقابله با قحطی، کشاورزان به کشت آن تشویق می شدند.

جایگاه فرش در دوره قاجار

فرش ایران در دوره قاجار طالبان فراوانی در جهان پیدا کرد و **گردشگران اروپایی** توجه تاجران و مردم اروپا و آمریکا را به سوی فرش دستباف ایران جلب کردند. ارزانی **نیروی کار**، **طرح** و نقش های زیبا و متنوع، هنرمندی و ظرافت **بافندگان** ایرانی از یک سو و تقاضای بازار جهانی و سرمایه گذاری خارجی در تولید و تجارت، سبب رشد تولید و صادرات فرش در دوران قاجار شد. علاوه بر آن، **رکود صنعت صادرات** ابریشم و **کمبود طلا** و نقره برای **تأمین مالی واردات کالا** از اروپا و سایر کشورها نیز تأثیر بسزایی بر رونق صادرات فرش به عنوان کالای جایگزین داشت.

قالیچه بافته شده در آذربایجان - دوره قاجار

انواع مکان های تحصیل در دوره قاجار

مکتب خانه

مدرسه

حوزه علمیه

مکتب خانه در دوره قاجار

مدرسه در دوره قاجار

در نتیجه گسترش ارتباط ایرانیان با کشورهای اروپایی در دوره قاجار و **ورود مظاهر** تمدن مدرن غربی به کشور ما، به تدریج مدرسه های جدیدی به وجود آمد که در آنها آموزش به شیوه ای کاملاً متفاوت با روش آموزش سنتی انجام می گرفت.

نخستین مدرسه های جدید را **مسیونرهای اروپایی** در ایران تأسیس کردند.

مدرسه های سپهسالار و مروی

مدرسه مروی

مدرسه سپهسالار - تهران

مدرسه سپهسالار (عالی شهید مطهری)

مدرسه دارالفنون

گل سرسبد مدرسه های جدید،
مدرسه دارالفنون بود که به همت
امیر کبیر و با هدف آموزش علوم
و فنون جدید به دانشجویان
ایرانی در داخل کشور، بنیان
نهاده شد.

دارالفنون در واقع نخستین
مدرسه عالی بود که در رشته
های **نظامی، پزشکی، ریاضی و**
هندسه، فیزیک، شیمی و معدن
فعالیت می کرد.

مدرسه دارالفنون

میرزا حسن رشديه

میرزا حسن رشديه یکی از شخصیت های فرهنگی عصر قاجار بود که برای تأسیس مدرسه های جدید به ویژه در دوره تحصیلی ابتدایی در شهرهای مختلف ایران بسیار تلاش کرد و در این راه رنج ها و سختی های فراوانی کشید.

هدف رشديه از برپایی مراکز آموزشی جدید، فراهم آوردن شرایط برای سوادآموزی به فرزندان تمام قشرهای مختلف جامعه بود.

شاگردان مدرسه رشديه

تحصیل دختران در زمان قاجار

در دوره قاجار، برخی از زنان
فاضل نیز در تأسیس مدارس
جدید مشارکت داشتند.

از جمله این زنان می توان به **بی**
بی خانم استرآبادی اشاره کرد که
مدرسه دوشیزگان را به منظور
تحصیل دختران در تهران تأسیس
کرد.

بی بی خانم استرآبادی

در دوره قاجار تحولی چشمگیر در فلسفه اسلامی به وجود آمد. **ملا عبدالله زُنوزی** یکی از شاگردان برجسته **ملاعلی نوری**، مؤسس حوزه فلسفی تهران در این دوره شناخته می شود.

حوزه فلسفی تهران را فیلسوفان برجسته دیگری گسترش دادند و موجب رشد و توسعه فلسفه اسلامی و شاخه های گوناگون آن مثل **مکتب مشاء**، **حکمت اشراق** و **حکمت متعالیه** صدرایی و عرفانی شدند.

ملا عبدالله زُنوزی

ملاعلی نوری

حاج ملا هادی سبزواری

حاج ملا هادی سبزواری یکی از فیلسوفان نامدار دوره قاجار به شمار بود. او به درخواست ناصرالدین شاه قاجار کتاب **اسرارالحکم** را به فارسی نوشت. در آن دوره به تدریج عالمان ایرانی با فلسفه جدید غرب آشنا شدند.

نقاشی در دوره قاجار

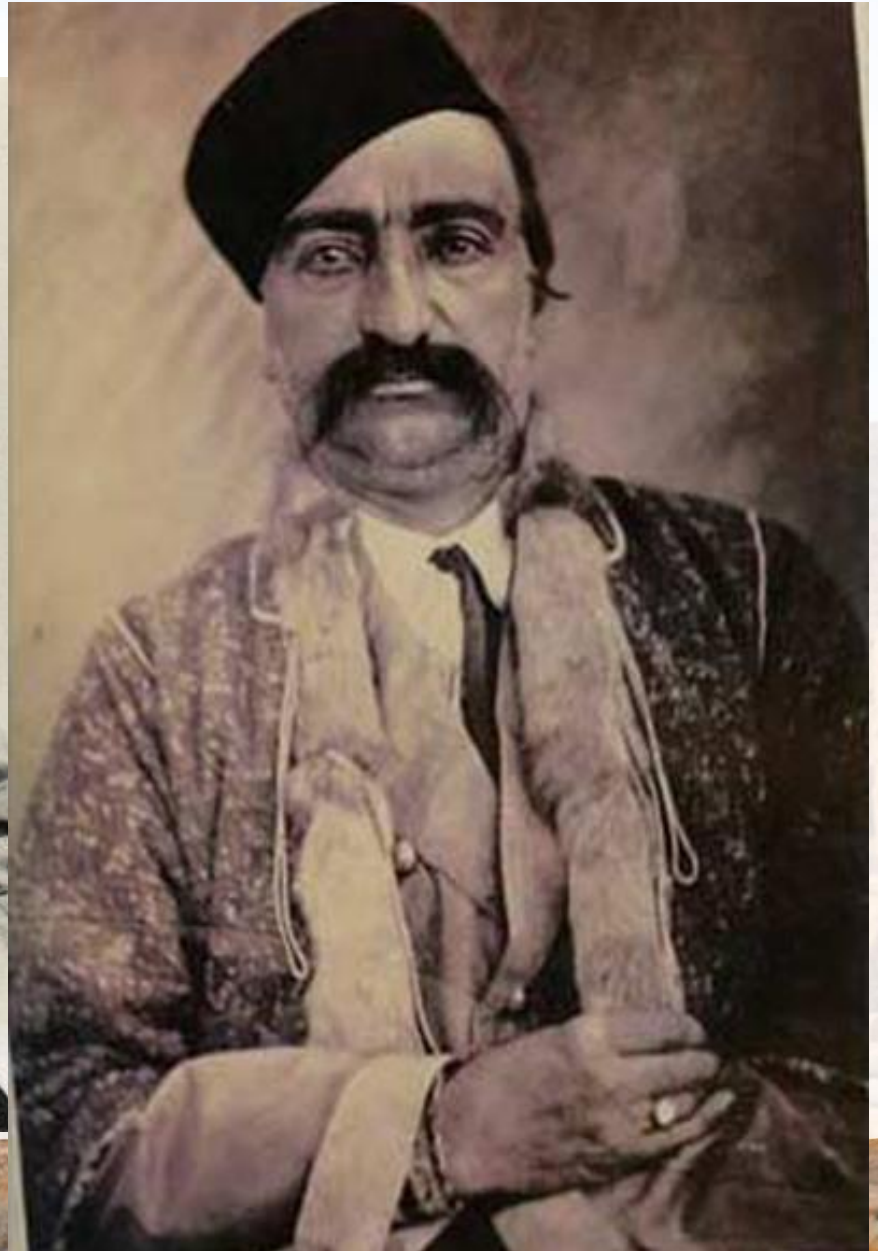

به دنبال سقوط صفویان، هنر نگارگری نیز در سایه جنگ های داخلی رو به افول نهاد. نقاشی در عصر قاجاریه به دنبال وحدت سیاسی و استقرار امنیت و در سایه حمایت پادشاهان و دربار از یک سو و ارتباط با غرب از سوی دیگر، دچار تحولی اساسی شد. فتحعلی شاه برجسته ترین هنرمندان نقاش را در تهران گرد آورد و آنها را به کشیدن پرده های بزرگ برای نصب در کاخ ها تشویق کرد.

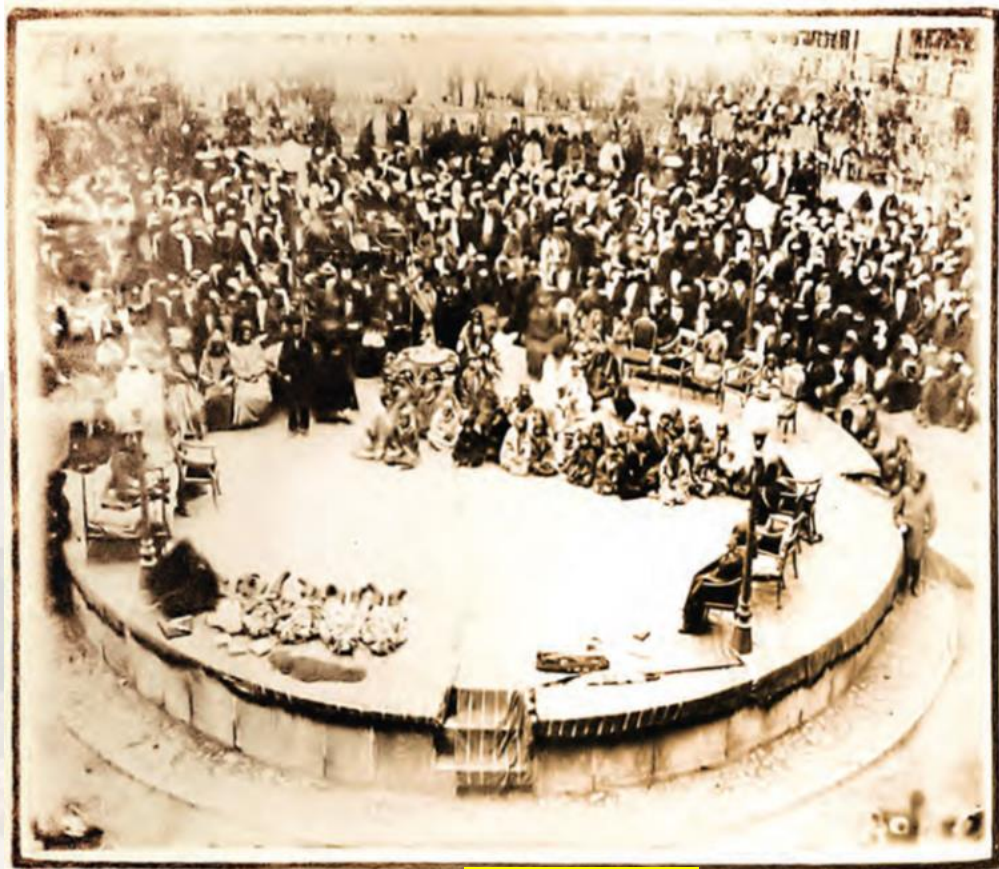
نقاشی در دوره قاجار

تعزیه در دوره قاجار

تعزیه ریشه در آیین های باستانی داشت و در عصر صفوی برای بزرگداشت حماسه کربلا و شهادت امام حسین (ع) رواج یافت. هنر تعزیه در دوره ناصرالدین شاه گسترش پیدا کرد. یکی از مکان های اجرای تعزیه در تهران، تکیه دولت بود.

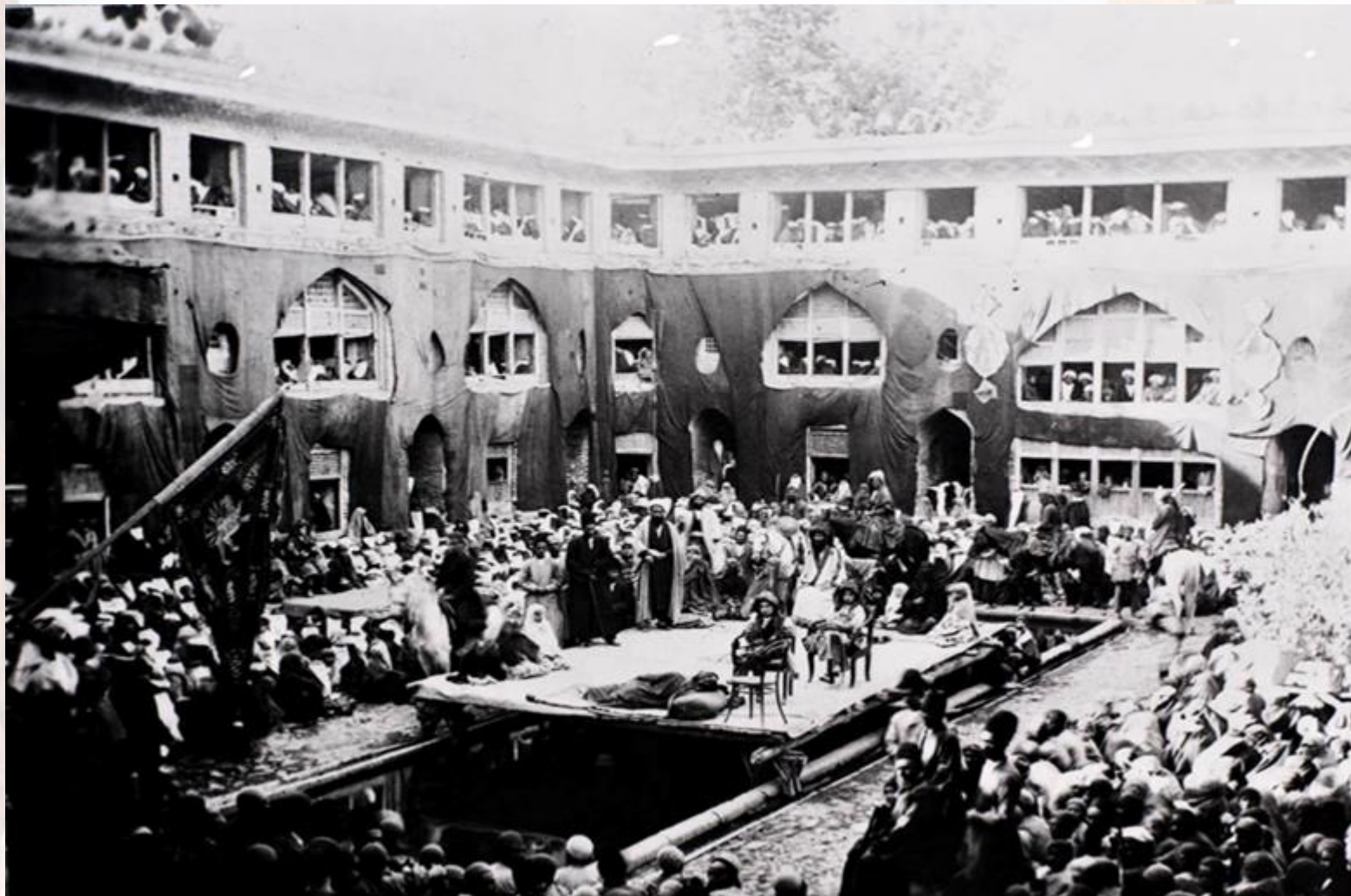

تکیه دولت

مراسم تعزیه در تکیه دولت

حضور زنان در تعزیه های تکیه دولت

قمه زنی در تکیه دولت

معماری در دوره قاجار

بسیاری از معماران به سفارش دربار و ثروتمندان با استفاده از برخی از عناصر معماری فرنگی و تلفیق آن با معماری ایرانی، سبکی از معماری را به وجود آوردند که در آن عناصر و ویژگی های معماری ایرانی و اروپایی ترکیب شده بود. معروف شد، بیشتر به تقلید از «کارت پستالی» این بناها که به بناهای بناهای اروپایی ساخته می شدند.

شمس العماره

تالار آینه کاخ گلستان

مظاهر تمدن غرب که در دوره ناصری به سبک غرب ساخته شد.

پست خانه، تلگراف خانه، تلفن خانه، بانک ها، دفاتر روزنامه ها، تماشاخانه ها، خیابان های جدید، مدارس جدید، فروشگاه ها، مراکز نظمیه، بیمارستان های جدید و سفارت خانه ها تحت تأثیر معماری اروپایی ساخته شدند.

تهیه و تنظیم

مهدی رضا خادم‌لو - دبیر منطقه ۱۸ تهران